

Дошкільне виховання

лютий

2
1963

Ознайомлення дітей із звуками і буквами

О. ЛЕЩЕНКО, доцент

(Київський педагогічний інститут ім. О. М. Горького)

Після того, як діти практично вмітимуть розпізнавати речення, поділяти його на слова, слова — на склади і звуки, вихователь переходить до ознайомлення їх із звуками і буквами. Починається це ще в підготовчий період, коли діти ознайомлюються з трьома звуками і буквами (*а, у, м*), і закінчується в другому півріччі (січень — травень), під час навчання читання, в такому порядку: *л, н, р, о, ш, с, п, и, т*.

В своїй роботі вихователь має керуватись рядом вихідних положень, а саме: заняття з дітьми слід проводити не менше двох раз на тиждень (по 30 хвилин кожне); оскільки ознайомлення із звуками і буквами вимагає від дитини значного розумового напруження, активної участі пам'яті, мислення, стійкої уваги, то успіх занять значною мірою залежатиме від методичної майстерності вихователя, від того, наскільки чітко він продумає структуру занять, як він зуміє збудити інтерес у дітей, використати різноманітні прийоми, забезпечити систематичність і послідовність в роботі.

Звук, з яким ми знайомимо дитину, повинен мати для неї певне значення в слові, бути пов'язаним з конкретним предметом, явищем, дією. Це звуки — голоси відомих дітям тварин, комах, наслідування різним звукам у природі, в оточенні. Наприклад, звук паровоза *У-у-у*, шипіння, сичання чи гарчання (*ш, с, р*) тощо.

Для виділення голосних звуків добираються такі слова, в яких ви-

мова відповідає написаному, тобто голосні звуки мають бути переважно під наголосом.

Вихователь повинен сам правильно і чітко називати звуки, особливо приголосні (без додавання до них голосних: *ес, ем, ша*).

Виділення голосних звуків слід починати з слів, у яких є початковий голосний (він же являє собою і склад), наприклад. *А-за, О-ко*. Із слів такого типу дітям легше виділяти потрібний звук. Потім можна вже буде використовувати для цього й інші слова з початковим голосним — *Антон, Архип, обрuch, учні*.

Приголосний звук можна виділяти з слів, де він стоїть не лише на початку, а й в кінці слова, наприклад: *мак, сом* та ін.

Після вправ на виділення двох-трьох голосних та одного-двох приголосних доцільно виділяти звуки із складів типу: *ам, ма, ша, шу*. Для аналізу беруться не беззмістовні склади, а ті, що входять у склад слова, наприклад: *МАти, МУха, ШАфа, ШУба*.

Основним методичним прийомом для виділення звука слід вважати його здовжену, чітку вимову в слові, в складі.

Ознайомлюючи дітей з новим звуком, вихователь повинен звертати увагу їх на артикуляцію звука. Так, він показує й пояснює, як відкривати рот при вимові звука *а*, як витягувати губи трубочкою, щоб вимовити звук *у*, або стискати їх, вимовляючи звук *м*, і т. д.

Для ознайомлення з новим звуком і буквою використовуються різноманітні прийоми — елементи гри, змагання, художній матеріал та ін. Наприклад, при виділенні звука *a* проводять гру в «лікаря». Вихователька говорить: «Я буду лікарем. Той, до кого я підйду, широко відкриє рот і скаже: *a*. Тепер усі разом відкрийте рот і скажіть *a*. Всі діти здорові, добре відкриває рот» і т. д. В іншому випадку можна використати картину (Мама на руках колише дитину, примовляючи: *A-a-a*) або казку «Колобок» (лисиця з'їла колобок: *ам*). Отже, в проведенні заняття на вивчення звука і його букви можна встановити таку послідовність:

1. Виділення з мови речення.

Проводиться бесіда за сюжетною картинкою чи розповіддю вихователя, спеціально підібраними для вивчення того або іншого звука і букви. Наприклад, для ознайомлення із звуком *ш* проводиться бесіда за сюжетною картинкою «Паровоз підійшов до станції і випускає пар: *ш-ш-ш*.»

2. Виділення з речення слова, в якому є новий вивчуваний звук.

Якщо треба вивчити звук *п*, то з попередньої бесіди за картинкою виділяється, наприклад, речення «Поле широке», а з нього беруть слово «Поле».

3. Поділ слова на склади і складів на звуки.

Слово «Поле» спочатку поділяємо на склади, а потім уже склади на звуки, виділивши з складу *По* звук *п*.

4. Виділення і закріплення вивчаного звука.

Дітей треба насамперед навчити чітко вимовляти звуки і домагатися того, щоб вони відчували різницю у вимові кожного з них.

Вихователь повинен стежити, щоб усі діти брали активну участь в аналізі слова. Якщо відбувається індивідуальний аналіз слів, він закріплюється повторенням його хором. «Давайте всі разом поділимо слово *мама* на склади». Діти хором повторюють *ма-ма* і т. ін.

Після того, як діти виділили звук, він закріплюється різними способа-

ми. Вихователь говорить: «Який ми новий звук виділили? Скажи, Вово! Повтори, Зіно! Давайте ще раз вимовимо його всі разом (хором). Знайдіть цей звук у словах *армія, аптека*».

5. Ознайомлення та закріплення вивчаної букви.

Вихователь показує нову букву, пропонує дітям назвати її. Потім він пропонує дітям знайти вивчану букву серед букв розрізної азбуки і покласти її в кишеню буквенної каси чи, навпаки, вийняти її з каси і показати. Для кращого запам'ятання букви діти розповідають, які частини вона має, викладають її з паличок.

Наведемо кілька записів занять по вивченню звуків і букв вихованцями підготовчої групи.

Тема: Ознайомлення із звуком і буквою *A*.

Програмний зміст: вчити дітей почути звук у слові і виділяти його, знати, що звук ми чуємо, а букву бачимо. Ознайомити з великою і маленькою буквою *A*. Виховувати організованість.

Обладнання: картина «Мама з дитиною на руках», малюнки з зображенням апельсинів, абрикос, айстр, загальгруппова буквенна каса; букви *Aa* (друковані); буквенні каси і друковані букви з розрізної азбуки, палички для складання букви *A* (у кожного з вихованців).

Хід заняття. Вихователь пропонує дітям сісти на свої місця, покласти на стіл буквенну касу, друковані букви і палички. Коли всі діти підготувалися до заняття, вихователь звертає їх увагу на картину, де зображена мама з дитиною, пропонує розглянути і відповісти на запитання:

Кого ви бачите на цій картинці? (Маму з дитиною).

Що робить мама? (Мама держить на руках дитину).

Що примовляє мама, колишучи дитину? (Мама каже «*a-a-a*»).

Вихователька сама вимовляє звук *a-a-a*, далі говорить: «А тепер послухайте, як я скажу цей звук» (вимовляє протяжно звук *a*, звертаючи увагу дітей на артикуляцію звука). Далі вихованці всі разом повторюють його протяжно: *a-a-a*. Вихователь зазначає: «Сьогодні, діти, ми узнали звук *A*. Звук *A* ми чуємо і вимовляємо». Далі пропонує дітям послухати, чи є звук *A* в слові *Aza*. Діти разом з вихователем протяжно вимовляють це слово, поділяють його на склади (*A-za*) і виділяють двічі звук *A*. Після цього вихователь показує предметні картинки з зображенням абрикоса, апельсина, айстри, пропонує дітям назвати їх і сказати, де вони чують звук *A* в цих словах. Потім він ще називає слова

із звуком *А* на початку слова (*армія, аптека, автомобіль* тощо).

За вказівкою вихователя діти придумують слова із звуком *А* на початку слова (це можуть бути імена, назви предметів: *Андрій, Алла, автобус, аркуш*), поділяють деякі з них на склади і вимовляють окремо звук *А*. Далі вихователь показує і називає велику букву *А*, пропонує дітям назвати її. (Діти вимовляють хором). «А тепер закрийте очі. Ви не бачите букву *А*, але чуєте, як я вимовляю звук *а*. Пригадаймо, що звук *а* ми чуємо і вимовляємо, а букву *А* бачимо і читаємо».

Потім увага дітей звертається на те, з яких частин складається велика буква *А* (дві довгі палички і одна коротка); дві довгі з'єднуються вгорі; коротка паличка лежить посередині. Діти складають з паличок велику букву *А* і читають її. Потім вихователь показує малу друковану букву *а* і зазначає: «Це теж буква *а*, тільки мала. Гляньте на цю букву. Вона складається з двох частин: з палички і кільця з лівого боку від палички внизу». Далі діти повинні відкрити касу і знайти велику і маленьку букву *А* та вкласти їх у кишенюку, позначену буквою *А*. Сам вихователь вкладає велику і маленьку букву *А* у відповідну кишенюку загальногрупової каси.

Наприкінці заняття вихователь ставить запитання до дітей: «Який звук ви сьогодні вивчили? Які букви ви сьогодні взнали?» Підсумовуючи їхні відповіді, він стверджує: «Правильно, ви сьогодні взнали звук *а*, велику і малу букву. Звук ми чуємо і говоримо, букву бачимо і читаємо».

Тема. Ознайомлення із звуком і буквою *у*.

Програмний зміст: Ознайомити із звуком і буквою *у*. Закріпити звук і букву *а*. Виховувати уважність і вміння виконувати завдання за вказівкою.

Обладнання: картина, на якій зображені діти, що грають в гру «Поїзд»; загальногрупова каса; букви *Уу* (друковані для вихователя); буквені каси, букви розрізної азбуки, палички для складання букви *у* у дітей.

Хід заняття.

1. Розповідь вихователя: «Маленький Юра грається. Він хоче злякати свою маму. Юра заліз під стіл і голосно каже: *у-у-у*». Діти повторюють оповідання один-два рази (за викликом вихователя), поділяють його на речення. Останнє речення «Юра голосно каже: *у-у-у*» поділяють на слова. Після цього вихователь запитує: «Як Юра лякав свою маму?» (Юра голосно казав *у-у-у*). Пропонує всім разом сказати: *у-у-у!*

2. Бесіда за картинкою. Вихованці відповідають на запитання: Кого ви бачите на картинці? Що діти роблять? Як гуде паровоз? Потім дітям пропонується пригадати, де ще вони чули такий звук. (Вітер вие *У-у-у*, гудок гуде). «Ось, діти, ми і ознайомились із звуком *у*. Подивіться, як я скажу звук *у* (звертає увагу на положення губ і рота в порівнянні з вимовою звука *а*). Тепер скажіть всі ще раз звук *у-у-у*». Після цієї вправи діти придумують слова

з початковим звуком *у* (*учень, Україна, українець, ура, укол, урок*).

3. Ознайомлення з буквою *у*.

Вихователька показує дітям друковану букву *у*. Діти розглядають її, читають і вказують, з яких частин вона складається. Потім складають букву *у* з двох паличок. Проводиться також робота з буквою какою (як і на попередньому занятті).

4. Вправи на розпізнавання звуків *а* і *у* в словах.

Проводиться гра: «Діти, зараз ми пограємо в цікаву гру. Переможе той, хто буде уважним і правильно виконуватиме мої вказівки. Грати будемо так: Я буду говорити слова. Ви уважно слухайте. Якщо ви почуєте в слові перший звук *а*, дістаньте з каси букву *А* і підніміть її; коли почуєте в слові перший звук *у*, то дістаньте букву *У* і підніміть її. Якщо я скажу таке слово, де ви не почуєте звука *а* або *у*, то ніякої букви не виймайте з каси». Вихователь називає ряд слів, що починаються то з *а*, то з *у*, то з *о* (*альбом, учень, око, арка, оса* тощо). Відмічає, хто з дітей виграв.

Підсумки заняття: «Який новий звук і яку нову букву ви сьогодні взнали? Ми ознайомились із звуком і буквою *у*. Навчилися виділяти цей звук у слові».

Після того, як діти ознайомились з голосними *а* і *у*, можна виділяти звуки із слів і складів та складати із звуків склади і слова.

Тема: Ознайомлення із звуком і буквою *м*.

Програмний зміст: Вчити дітей чути і виділяти звук *м* в слові і складі. Вправляти у вимові звука *м*, ознайомити з буквою *м*. Повторити відомі дітям звуки і букви. Розвивати мислення дітей і виховувати увагу.

Обладнання: Картина «На молочній фермі» (Наочні посібники для 1 класу школи. Автори А. П. Кубарева, А. Ф. Федосенко); букви *М* і *м*; групова каса; каси для дітей; букви з розрізної азбуки; кольорові палички.

Хід заняття.

1. Повторення відомих дітям звуків і букв *а*, *у*. Діти придумують слова з початковим звуком *а*, звуком *у*, показують букви *а* і *у* з розрізної азбуки.

2. Бесіда за картинкою:

Яка пора року зображена на цій картині? Як це можна знати? Де пасуться корови? Що роблять доярки? Що робить корова (корова мукає).

3. Виділення звука *м* із слова *му*.

Вихователька запитує дітей: «Як мукає корова? (*Му-му*). Послухайте, як я скажу слово *му*. Скажіть і ви слово *му*. Який звук ви чуєте в кінці слова? Ми цей звук уже знаємо. А який перший звук в слові *му*? Як разом сказати ці два звуки? А тепер подивіться і послухайте, як я скажу звук *м* (При вимові звука *м* губи стискаються, а потім розкриваються. Повітря виходить через ніс). Тепер всі хором кілька разів вимовимо звук *м*».

4. Придумування слів із звуком *м*. Спочатку вихователь називає речення «Мама взяла гроші, сумку і пішла в магазин» та пропонує дітям повторити його і знайти в ньому слова із звуком *м* (*ма-ма, сум-ка, ма-га-зин*). Потім діти придумують такі слова самі.

Можна провести гру-загадку. «Зараз, діти, я загадаю вам загадку, а ви відгадаєте. Мама купила в магазині продукти, назва яких починається із звука *м*. Відгадайте, які продукти купила мама?» (*молоко, масло, моркву, макарони, мармелад*).

5. Показ букви *м* (великої і маленької). Букви діти розглядають, складають їх із кольорових паличок, вкладають друковані букви в кишенки буквенної каси.

6. Підсумки заняття: «Який звук ви сьогодні узнали? Яку букву? Які букви і звуки ви уже знаєте?» Наприкінці вихователь оцінює поведінку дітей.

За наведеними нами зразками можна будувати заняття по ознайомленню вихованців із іншими звуками й буквами.

Пізніше, коли діти почнуть вчитись читати, необхідним буде ще й такий етап в занятті, як складання з розрізної азбуки слів з новою буквою. Складені слова діти зараз же читають. Такі вправи є основним засобом навчання читання на першому і другому його етапі. Вони являють собою зоровий диктант, де діти після аналізу складають слово з букв розрізної азбуки.

Велике значення для кращого засвоєння звуків і букв має систематичне їх повторення при подачі нового матеріалу. Так, на занятті по ознайомленню дітей із звуком і буквою *у* вихователька проводить гру для закріплення звука і букви *а*; на занятті по ознайомленню дітей із звуком і буквою *м* вона повторила з дітьми звук і букву *у*. Практикуються і спеціальні заняття на закріплення й повторення вивченого. Вони забезпечать самостійну роботу дітей, що дасть можливість не тільки закріпити знання, а й перевірити рівень знань кожної дитини окремо.

Для прикладу розглянемо одне з таких занять*.

Тема: Закріплення звуків і букв *а, у, ш, н, л*.

* Заняття розроблене А. І. Воскресенською (Известия АПН РСФСР, № 108, стор. 47—48).

Програмний зміст: закріпити знання дітей про вивчені звуки і букви, вміння самостійно знаходити потрібний звук у слові, яке означає назву предмета, зображеного на картинці. Виховувати у дітей самостійність.

Обладнання: стрічки паперу*. Кожну стрічку поділено на чотири квадрати. На першому квадраті наклеєно друковану букву, яка повторюється. Крім того, для всіх дітей на стрічку треба мати по три предметних картинки з зображеннями, назви яких починаються на букви, взяті для повторення (*а, у, ш, л, н*).

Хід заняття.

Вихователь: «Діти, у вас на столі лежать стрічки з буквами. Покажіть стрічку з буквою *а*. Покладіть її першою зліва на столі. Покажіть стрічку з буквою *ш*, покладіть її під стрічкою з буквою *а*». Так він називає всі букви, а діти показують стрічки з цими буквами і кладуть їх у певній послідовності. Після цього діти повинні взяти в руки всі предметні картинки, перемішати їх, скласти стовпчиком, картинкою вниз, і поставити перед собою. Потім вихователь пояснює завдання і показує, як потрібно його виконувати. «Слухайте, діти, уважно мое завдання і мовчки акуратно його виконуйте. На кожній картинці зображено добре відомий вам предмет, назва якого починається з такого звука, буква якого є у вас на стрічках. На кожну стрічку з буквою треба покласти три картинки (на кожен вільний квадратик стрічки — картинку). Відкрийте першу картинку, про себе назвіть предмет. З якого звука починається назва, на стрічку з такою буквою і покладіть картинку». Для повторення завдання вихователь викликає 2—3 дітей.

Під час виконання дітьми завдання вихователь мовчки спостерігає за їх самостійною роботою, окремим з них допомагає порадою, навідним запитанням.

Перевіряючи виконання завдання, вихователь пропонує всім знайти стрічку з певною буквою, наприклад, з буквою *ш*, викликає по черзі кількох вихованців і каже: «Вова, назви картинку, які ти поклав на цю стрічку. Всі перевіряйте, чи правильно Вова виконав завдання». Так перевіряються всі стрічки. Вихователь називає дітей, які швидше за інших справилися з завданням.

На цьому занятті педагог мав можливість встановити, чи всі діти засвоїли вивчені звуки і букви, як кожна дитина аналізує слова, виділяє звук у слові, вміє слухати завдання і самостійно виконувати його з допомогою наявного дидактичного матеріалу.

Коли діти вивчать голосні *а, у*

* Для кожної дитини треба стільки стрічок, скільки повторюється букв, звуків.

і приголосні *м, л, н, р, ш, с, п*, для перевірки їх знань можна провести друге заняття.

Заздалегідь треба підготувати такі посібники: букви розрізної азбуки для кожної дитини і великі букви для групової роботи; таблицю без букв, яка вивішується перед заняттям (аркуш картону ділиться по вертикалі на п'ять частин, а по горизонталі на вісім частин так, щоб можна було в кожен квадрат вставити букви); карточки типу лото (для кожної дитини — одна; на карточках наклеєно чи намальовано по дев'ять предметних картинок, назва яких починається з вивчених звуків і букв; картинки мають бути яскраво і красиво оформленими, вони розміщуються на карточках по-різному, щоб діти не могли копіювати роботу один у одного).

Хід заняття.

1. Повторення звуків і букв.

Вихователь називає звук, а діти показують букву, чи вихователь показує букву, а діти називають звук.

Спочатку повторюють голосні *а, у*. Названі букви вставляють в таблицю по горизонталі. Роблять це так: після вправ на повторення звуків і букв викликають дитину і пропонують їй знайти на столі у вихователя букву *а* і вкласти її у відповідну кишеньку таблиці. Всі разом називають букву *а*. Те саме зробити з буквою *у*. Вихователь вказує, що тут стоять букви, які визначають голосні звуки (два голосних звуку і букви *а* і *у*). Так само повторюються інші звуки і букви. Картки з буквами діти встановлюють в кишеньки таблиці по вертикалі. Звертається їх увага на те, що букви, які стоять стовпчиком зліва, називаються приголосними. Приголосні завжди легко вимовляються в складі з голосними буквами (вони дружать з голосними). Вихователька указкою показує букви, діти хором називають склади *ма, на, ла, ша, са, му, ну, ру, лу, шу, су*. Після цієї вправи таблицю знімають.

2. Робота з карточками.

Дітям роздаються карточки. Вихователька говорить: «Подивіться на картинку, назвіть її про себе тихо. Подумайте, з якого звука починається це слово, знайдіть таку

букву і покладіть її на картинку. Працюйте самостійно». Коли всі картинки будуть закриті, вихователька перевіряє правильність виконання завдання і оцінює знання кожної дитини.

Перша частина цього заняття проводиться колективно з використанням таблиці і готує дітей до дальшої самостійної роботи, коли вони складатимуть з букв склади і вчитимуться читати їх. Крім того, узагальнюються одержані дітьми знання про звуки і букви (приголосні і голосні утворюють склад).

У другій половині заняття діти вправляються у виділенні звука в слові (аналізують слова і виділяють перший звук в слові), повторюються звуки і букви.

Робота по закріпленню звуків і букв має здійснюватись і в повсякденному житті вихованців. Зокрема можна використати для цього різні види лото, наприклад, лото «Від звука до букви». Проводиться гра з групами дітей (2—3, 5—6), кожна дитина одержує одну карточку, на ній зображено 6, 7, 8 чи 9 предметів, назви яких починаються з відомого дітям звука. Біля кожного малюнка (знизу) є вільний квадратик для друкованої букви. Крім карточки, діти одержують коробочки з буквами розрізної азбуки (всі букви, які вивчаються дошкільниками). Учасники гри про себе називають малюнки на своїй карточці, поділяють слова на склади, виділяють перший звук в слові, знаходять відповідну букву і кладуть у вільний квадратик під малюнком. Той, хто першим правильно покладе букви до всіх малюнків своєї карточки, виграє.

Такі ігри-вправи виготовляє сам вихователь і дає дітям у вільне користування.

Про формування просторових уявлень у зв'язку з підготовкою до навчання письма

Н. ЯРИШЕВА,

аспірантка кафедри дошкільної педагогіки Київського педагогічного інституту

Готовність дітей до навчання завжди визначалась тими вимогами, які ставила школа в той або інший період. Тому готовність до навчан-

ня не можна встановлювати, виходячи лише з стану загального розвитку дитини, — необхідно передусім визначати, чи відповідає